

Heldagsprøve i Historie og filosofi 2

Begrepet fremskritt kan forstå på flere måter. Man kan se det som et verdinøytralt begrep som kun impliserer en endring eller utvikling av noe slag. Fremskrittet, eller “skrittet fram”, er her fritatt fra både positive og negative konnotasjoner. Den andre, om mer vanlige, forståelsen av ordet er derimot positivt ladet. Utviklingen eller endringen, må altså tolkes som en forbedring eller positiv overgang. Slik blir også begrepet brukt i dagligtalen. Denne begrepsforståelsen underbygges ved at man i språket har en motsats til fremskrittet, tilbakeskrittet, som brukes om en negativ utvikling. Forstavelen *frem* assosieres med noe positivt (slik tilbake er synonymt med noe negativt), jf. ordet fremgang, og man kan derfor hevde at ordet per definisjon er positivt ladet. I denne teksten vil jeg bruke begrepet i positive forstand.

I denne sammenhengen kan man vanskelig utelate å nevne fremtiden, som nærmest automatisk assosieres med fremskrittet. At det finnes en positiv kobling mellom de to må forstås i lys av historieutviklingen. Sammenhengen, for ikke å si forståelsen av fremskrittet, har røtter i opplysningstiden der det moderne prosjekt gjorde fremskrittsoptimismen gjeldende. Den revolusjonerende utviklingen på vitenskapsfeltet, i samarbeid med utviklingen av moderne idealer om demokrati og menneskerettigheter, delvis realisert gjennom den franske- og den amerikanske revolusjon, gav næring til håpet om en bedre fremtid. Den industrielle revolusjon førte til en generell velstandsutvikling og økonomisk vekst, teknologisk nyvinning gjorde hverdagen, for ikke å si arbeidsdagen, enklere og utviklingen innen medisin førte til bedre helse og lavere dødelighet. Framtidstroen kan i tillegg knyttes opp mot Europas sterke posisjon som kolonimakt og håpet om et bedre liv i “den nye verden”. Videre gjorde de enorme samfunnsomveltningene at man fikk tro på at endring faktisk var mulig. Tidligere hadde endring utviklet seg langsomt over tid, men med den industrielle revolusjon ble forandringen på kort tid synlig.

Til sammenlikning skjer teknologiutviklingen i dag med stadig økende hastighet. Utviklingen innen helse, teknologi og vitenskap har et slikt tempo at samfunnet nærmest er i konstant endring. Generelt sett har vesten beveget seg i retning av mer demokrati, større vern av individets rettigheter, bedre helse og stadig mer og bedre teknologi. Eller slik Gudmund Hernes skriver det i sitt essay “Briste og Bære”: *“Fortiden er en progresjon mot større frihet, mer opplysning, vitenskapelige fremskritt, konstitusjonelt demokrati og rasjonelle markeder. Verden er på rett vei!”*. Slik kan man forstå hvorfor ordet har beholdt sin positive klang helt

frem til i dag og hvorfor ordet fortsatt assosieres med verdier som demokrati, opplysning, menneskerettigheter, vitenskap og rettferdighet.

Man kan også se at historievitenskapen er knyttet til forestillingen om fremskrittet. Historieforståelsen endret seg nemlig også i takt med samfunnsutviklingen på 1800-tallet. Tidligere hadde man hatt en forestilling om at historien gjentok seg og man lengtet tilbake til idealepoken, antikken. Dette endret seg utover 1800-tallet da man gikk over til tanken om at hver historisk epoke er verdifull i seg selv, og at den må forstås på sine egne premisser. Man opererte ikke lenger med en idealepoke, skjønt man i romantikken opphøyet middelalderen som ideal. Målet med historien ble å rekonstruere, ikke realisere. Historien er ikke syklisk, men beveger seg i retningen av endelig forståelse og opplysning. Man ble altså fremtidsrettet også i sin forståelse av historien. Sentrale navn her er Ranke og Hegel. Sistnevnte introduserte også systemet med dialektikk, der historien sees som en stadig utvikling drevet frem av motsetningsforhold. Muligens er dette et uttrykk for de store endringene som fant sted på 1800-tallet og den sosiale elendigheten som kom til syne ved industrialiseringen. Det siste gjelder i alle fall for Karl Marx' historielære som tar utgangspunkt i motsetningsforholdet mellom den nye arbeiderklassen og borgerskapet.

Dette introduserer et nytt moment: er et fremskritt alltid et fremskritt? Og i så fall for hvem? Teknologi- og samfunnsutviklingen de siste hundre årene er mer enn en solskinnshistorie -medaljen har også en bakside. Sentraliseringen gjorde at de sosiale forskjellene ble mer synlige og de elendige arbeidsforholdene vakte raskt motstand. Overgangen fra jordbruk til industri gjorde at man fikk et mer distansert forhold til arbeidet og arbeidsgiver og selve oppgavene ble mer monotone og mekaniserte. Man hadde i tillegg mindre kontroll over egen arbeidsdagen. Kapitalismens negative side ser man også i dag, særlig som resultat av finanskrisen. Millioner går arbeidsledige i Europa og USA. Også i den tredje verden ser man at arbeidsvilkårene til asiatiske arbeidere blir ofret til fordel for masseproduksjon og økonomisk gevinst for vestlige bedriftseiere. Ikke minst aksepteres det fordi vi som resultat får tilgang på billigetekstilprodukter. Kan fremskrittet være et tilbakeskritt i forkledning? Stadig nye oppfinnelser og forbedringer, spesielt innen elektronikk, gjør at man alltid venter på noe bedre og mer avansert og kan føre til at vi i større grad blir preget av en materialistisk holdning. Selve profitttanken innen kapitalismen kan her sies å være problematisk. Man hører faktisk om produsenter som med vilje legger inn feil i produktene sine, for at man skal kunne opprettholde forbruket. Dette har medført at mange nå taler for å endre vårt økonomiske system. De færreste tar likevel til ordet for å reversere utviklingen og de fleste ønsker å

reformere markedsøkonomien, ikke erstatte den. Likevel kan det være viktig å stoppe opp og reflektere over utviklingen, både på individ- og samfunnsplan. I dagens hurtige tempo kan det hende står vi i fare for å miste bakkekontakten og kanskje oppdager vi ikke, slik som med finanskrisen, krisen før den er et faktum.

Heller ikke vitenskapsutviklingen er uproblematisk. Gjennom historien er det nok av eksempler på at fremskritt i forskningens navn har gått på bekostning av menneskeverd og miljø. Igjen finner vi eksempler fra Hitler-Tyskland med groteske medisinske forsøk på jøder og andre utsatte grupper som sigøynere eller utviklingshemmede. Man må likevel ikke så langt tilbake som krigen for å finne skrekkeeksempler fra medisinsk forskning. De senere år er det avdekket tilfeller der vestlige legemiddelfirmaer har testet ut nye vaksiner eller legemidler på fattige i utviklingsland, før de har blitt godkjent for det vestlige markedet. Slik ser man at vitenskap kan misbrukes i gale hender. Man kan selvfølgelig hevde at resultatene i seg selv er et fremskritt, mens den eventuelle bruken av de nye oppdagelsene kan føre til tilbakegang. Begge eksemplene over er av de ekstreme og blir allment fordømt som brudd på menneskerettighetene. Derfor er kanskje de største utfordringene knyttet til gråsonetilfellene, gjerne i forhold til ny og relativt uprøvd teknologi man ikke ennå aner konsekvensene av. Her finner man blant annet problematikk knyttet til genmodifisering og kloning, som norske myndigheter så langt har ført en avventende politikk mot. En annen aktuell problemstilling er selektiv abort og automatisk tilbud om ultralyd i 12. uke. Devaluering av menneskeverdet og første skritt på veien mot utvelgningssamfunnet, hevder noen, fremskritt for kvinners rett til selvbestemmelse, hevder andre. Utfordringen blir likevel at man ikke kan vite eventuelle konsekvenser på forhånd.

Det største tankekorset er likevel klimakrisen. Vestens velstandsutvikling har gått på bekostning av en bærekraftigutvikling og ført til en krise uten sidestykke, en krise som muligens er irreversibel. Dette får konsekvenser for den tredje verden og de fremvoksende BRIC-landenes forventning om fremskritt. Nasjonene ønsker samme velstands- og industriutvikling som vesten, men et slikt scenario vil være fullstendig uholdbart sett fra et bærekraftig synspunkt, spesielt tatt i betraktning det høye folketallet i blant annet Kina og India. For at noen skal få mer må noen få mindre og man ser fremskritt på et plan, vil være et tilbakeskritt på et annet. Man ser også at det som er fremskritt for enkeltindividet, ikke nødvendigvis kommer resten av samfunnet til gode.

De to krisene gjør at fremtidsoptimismen ikke er sterkt som tidligere. Mange føler mistro til vårt økonomiske system og flere kjenner politikerforakt da man så langt ikke har klart å gjøre noe med klimautfordringene. Lidelsen man så som resultat av verdenskrigene i forrige århundre, etterfulgt av vietnam- og koreakrigen samt angrepene på Hiroshima og Nagasaki, resulterte i den postmodernistiske mistroen til fremskrittet og fremtiden. Det fantes ikke lenger én allmenngyldig sannhet, heller ingen autoritet, men mange små sannheter. Likevel viser inspirasjonsheftet at vi ikke helt har mistet troen på fremtiden og fremskrittet. Mange av tekstene tar faktisk opp optimisme i krisetider som tema. Mange ideologier har sitt opphav i krise, eller får økt oppslutning i krisetider, da de tar utgangspunkt i det de mener er uholdbare samfunnsforhold og søker å etablere det ideelle samfunn ved å rive ned det etablerte.

Eksempler på dette er Hitlers vei til makten som var nært forbundet med den uholdbare økonomiske situasjonen i Tyskland, eller Det kommunistiske manifest som reaksjon på sosial urettferdighet. Liknende kan klima- og finanskrisen tolkes som en mulighet til endring og forbedring. Det er i motbakke det går oppover, tross alt. Man havner i en slags eksistensiell krise og blir tvunget til å endre det gamle systemet. Ved å gi slipp på de gamle verdier søker man å etablere et nytt samfunnssystem fundert på økonomisk samvittighet og bærekraftig utvikling. Flere, slik som Lord May i artikkelen “-Vi kan, men vil vi”, hevder også at grunnen til at vi ikke har kommet lenger i med klimautfordringene ikke skyldes manglende kunnskap og teknologi, men at viljen mangler. Det gjør vondt å forandre innarbeidede tankemønstre.

Denne holdningen kommer blant annet til uttrykk i den moderne eksistensfilosofien som tar utgangspunkt i at livet er et resultat av valg. Når man velger blir man tvunget til å reflektere over sin livsførsel. Dette er forbundet med angst fordi å velge er å velge bort og man må gi slipp på innarbeidede tanke- og handlingsmønstre. Skal man oppnå fremskritt og utvikling må man likevel tørre å velge, hvis ikke blir man, i følge Simone de Beauvoir, mer som en potteplante enn et menneske. Denne holdning til fremskrittet ser man også innen moderne psykologi, da spesielt kognitiv terapi. Denne praktiserer større grad av hjelp til selvhjelp og har som prinsipp at bare du kan forandre og gjøre noe med ditt eget liv. Livsførsel er i større grad et valg, og man har til dels gått bort ifra psykoanalysens, kanskje passiviserende, dveling ved fortiden, og praktiserer en mer fremtidsrettet terapi.

Begrepet fremskritt har altså vært sentralt fra opplysningstiden og frem til i dag. Innholdet i begrepet har endret seg noe med den historiske utviklingen, men konnoteres fortsatt med opplysningsfilosofenes idealer. Dette formidler en fortsatt tro på fremskrittet og fremtiden, til tross for de utfordringene verdenssamfunnet står overfor i forhold til miljø og økonomi.

Heldagsprøve Historie og filosofi 3hifi Foss vgs 23.04.12

Alle hjelpemidler tillatt unntatt internett og kommunikasjon med andre.

Besvarelsen skal være en sammenhengende tekst. Det forventes at du underveis eller på slutten av besvarelsen angir referanser til kilder du har brukt. Husk særlig å angi hva som er ev. direkte sitater.

OPPGAVE

Skriv en tekst med utgangspunkt i forestillingen om framskrittet, som har stått sentralt i den vestlige sivilisasjon siden opplysningstiden (1700-tallet) og fram til i dag.

I teksten må du:

- Belyse hvordan begrepet framskritt kan forstås på forskjellige måter.
- Diskutere hvorvidt og/eller i hvilken grad de siste 200 årene har vært en historie om hvordan verden har beveget seg i en god retning.
- Argumentere for ditt eget syn på fremskritt, både filosofisk og historisk.

(Du behøver ikke slavisk å behandle disse punktene i rekkefølge eller separat, men du må sørge for at alle tre punktene blir berørt i løpet av besvarelsen.)

Momenter du kan trekke inn i besvarelsen er følgende:

(NB: Momentene er ment som hjelp og forslag, det er ikke nødvendig å behandle alle.)

- Teknologiske oppfinnelser og vitenskapelige oppdagelser
- Samfunnsvitenskapenes kartlegging av individ og samfunn
- Utviklingen av demokrati og menneskerettigheter
- Politiske ideologiers utopier og mål
- Økonomiske utvikling og velstand
- Paradigmeskifter
- Den postmoderne tilstanden
- Framskrittets baksider:
 - Moderne kriger og masseødelegglesesvåpen
 - Vitenskap med uoversiktlige konsekvenser
 - Global oppvarming og miljøproblemer
 - Meningsstap og fremmedgjøring

- Økonomiske svingninger/finanskrise

Merknad fra lærer:

Jeg ser i ettertid at eleven ikke har med kilder. Jeg er ikke så opptatt av det, men stresser det i eksamensøyemed.